

DEN BULT: VOGELS IN EEN AFTAKELEND HOOGVEEN *

Boena van Noorden

Inleiding

De kop van dit stuk wekt misschien de indruk dat Den Bult een gebied is dat van ondergeschikt belang is. Dit is echter zeker niet het geval. Onder de noemer aftakelend hoogveen vallen in feite alle hoogveenrestanten in Nederland. De meeste terreinen van dit type zijn verveend en ontwaterd, waardoor de meeste kenmerken van een levend hoogveen verloren zijn gegaan. Het is belangrijk om het verder aftakelen van de venen te remmen en zelfs te stoppen. De plannen van de gemeente Deurne enige jaren geleden om het westelijk deel van Den Bult te ontginnen en om te zetten in landbouwgrond zijn vanuit dit oogpunt gezien natuurlijk volstrekt uit den boze. Dit was voor de N.J.N. (Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie) afdeling Venray aanleiding om dit gebied te inventariseren, waarbij ook een broedvogelinventarisatie uitgevoerd is. Hieronder wordt daar dieper op ingegaan. Gelukkig heeft het van toepassing verklaren van de Natuurbeschermingswet voor o.a. Den Bult er voor gezorgd, dat dit resterende Peelfragment als monument en enclave in de ecologische landbouwwoestijn behouden blijft.

Ligging

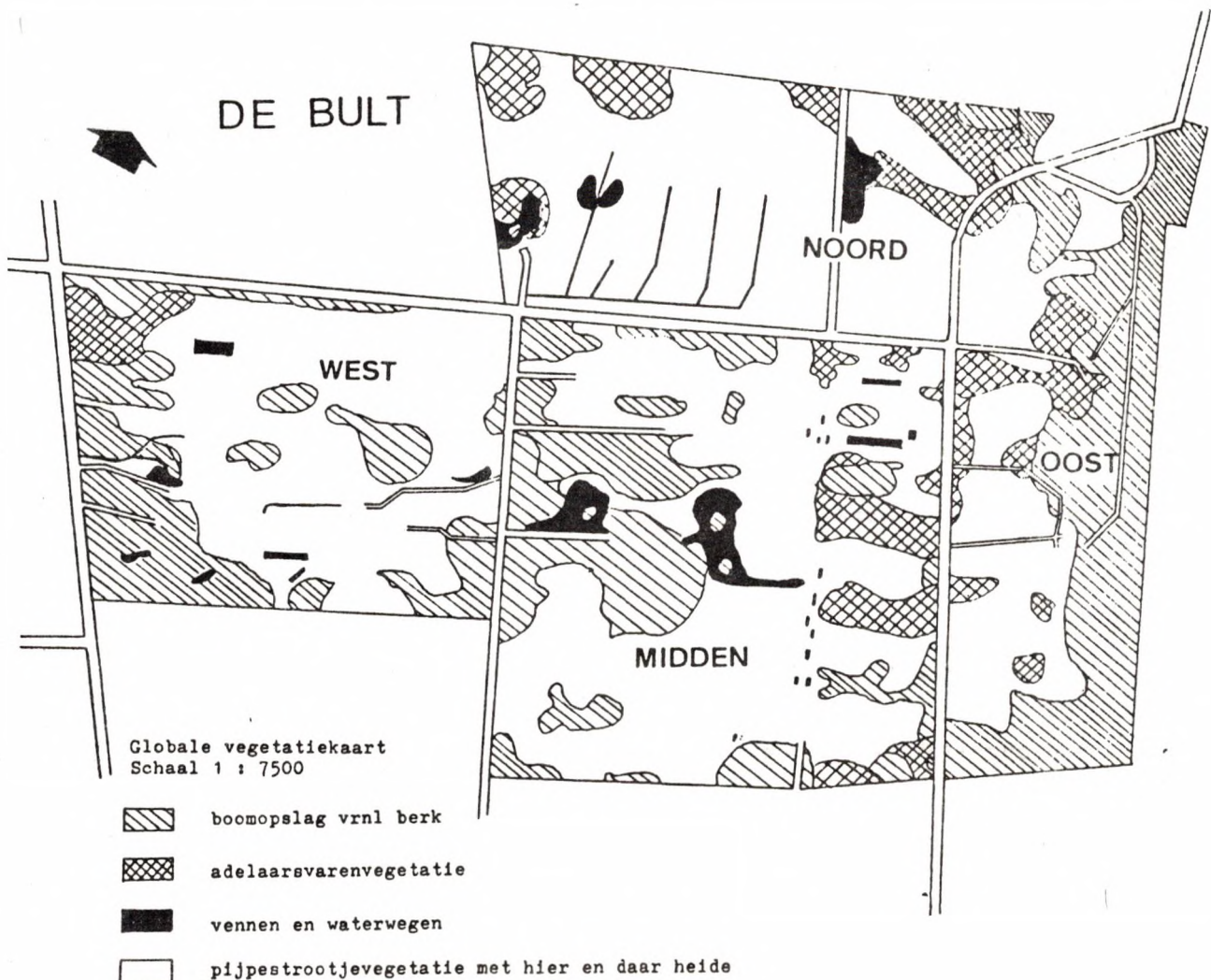
Het 112 ha. metende gebied is gelegen in de uiterste noordoosthoek van de gemeente Deurne, die tevens eigenaar van het natuurmonument is. Een meer systematische plaatsaanduiding wordt gegeven door het noemen van de uurhokken 52-22 en 52-32, waarin het gebied gelegen is.

Landschap, vegetatie en de invloed van de mens

De oorspronkelijk open vegetatie van veenmos met enkele dwergstruiken, behoren tot de heideachtigen (Dophei, Lavendelhei en Veenbes) en enkele andere hogere planten zoals Zonnedauw, Beenbreek, Eenarig wollegras, Veenpluis en Witte snavelbies, heeft plaats gemaakt voor een meer gesloten vegetatie van berk, Pijpestrootje, Adelaarsvaren en Struikhei.

* Overgenomen uit De Kuluut 4 (1985).

Desalniettemin zijn er plaatselijk nog wat karakteristieke hoogveenplanten terug te vinden. Het noordelijke gedeelte (zie kaartje) van Den Bult bezit nog een erg mooie vegetatie van ruim 3 ha., waarin Eenarig wollegras domineert. In de kleine veenputjes vindt men nog Veenmos, daarnaast zijn er in het westelijk gebied nog planten als Kleine zonnedauw, Dwergbies en Liggend hertshooi waargenomen(1). Vóór 1919 werd er in Den Bult nog de zogenaamde boekweitbrandcultuur bedreven(2), wat inhield dat het bovenste veenlaagje werd losgewoeld en daarna afgebrand. Daarna werd boekweit in de as gezaaid. Na een paar keer oogsten was de grond uitgeput en werd een stuk verder weer doorgegaan. Na verloop van tijd is het uitgeputte stuk weer hersteld. Een stafkaart van 1934 toont dat het gebied in 1934 verveend werd. Hier en daar heeft men toen turf laten zitten, dat echter de laatste jaren als toeristische attractie wordt afgegraven. Dit is erg jammer omdat er nog enkele aren veen aanwezig zijn waarop het grauwveen nog aanwezig is. Dit grauwveen is elders in de Peel afgegraven. Het bevat in de vorm van stuifmeelkorrels een waardevol natuurlijk archief, waaruit een rekonstruc-tie van de vegetatie van de laatste eeuwen opgesteld kan worden. Het Peel-restant wordt door een aantal wegen en paden doorsneden wat de toegankelijkheid van het gebied vergemakkelijkt. Op de laagste delen van Den Bult is een aantal vennen ontstaan (zie kaartje).

Rondom deze vennen vindt men vrij veel Pitrus en enkele bomen zoals berk en Geoorde wilg. Het gebied is aan alle kanten omgeven door landbouwgebied, dat zeker zijn invloed heeft. Hierbij kan gedacht worden aan het inzaaien en -spoelen van mest en bestijdingsmiddelen. Ook de verlaging van de grondwaterstand, ten bate van de landbouw is niet bevordelijk voor het van oorsprong natte veengebiedje. Daarnaast kunnen deze agrarische gebieden een barrière vormen voor herkolonisatie van flora en fauna vanuit de overige peelgebieden.

De jacht eist ieder jaar weer haar tol. Zo werd in 1984 een Vossehol in het noordelijke deel met vijf welpen uitgegraven en vernietigd. Ten bate van de zogenaamde jachtveldverzorging, inmiddels door de gemeente Deurne onder druk van milieubeschermers verboden, werden enkele paden omgeploegd, met drijfmest zwaar bemest en ingezaaid met gewassen die aantrekkelijk zijn voor het wild. De regelmatig uitgezette handtamme Fazanten worden overvloedig met maïs bijgevoerd; dit alles om het natuurlijke evenwicht te herstellen.

Vogels

a Broedvogels

In tabel 1 is een overzicht van het aantal vastgestelde broedvogels en hun dichtheden weergegeven. Voor details van de gebruikte inventarisatiemethodiek en criteria verwijs ik naar het rapport dat de N.J.N. Venray in maart 1985 hoopt uit te brengen(3). Beschouwing van de tabel laat zien, dat de Fitis met 124 broedparen (11,1 bp per 10 ha.) de meest algemene broedvogel is. Dit geldt voor meer Peelgebieden. Zo werden in de Mariapeel dichtheden van 19,8 bp per 10 ha. (4) en in het Grauwveen 12,2 bp per 10 ha. gevonden (5), wat tevens inhield dat hij de meest voorkomende soort was. Een andere karakteristieke Peelvogel die algemeen in Den Bult met 29 broedparen (2,6 bp per 10 ha.) voorkomt is de Boompieper. Het aantal broedparen van deze soort zal in het verleden waarschijnlijk nog wel hoger gelegen hebben, omdat grote delen van het gebied vanwege het te dicht en te hoog (bosopslag) worden van de vegetatie als broedbiotoop ongeschikt geworden zijn. De Graspieper (3 paren) kan zich alleen vestigen in de grotere boomloze Molineavelden. Groeien deze gebieden dicht met hoge vegetatie dan zal deze soort zeker verdwijnen. Soorten als Roodborst (28 paren), Winterkoning (46 paren), Tuinfluiter (13 paren), Tjiftjaf (3 paren), Zwartkop (4 paren), Vink (3 paren), Zanglijster (1 paar) en Wielewaal (1 paar) zijn goed vertegenwoordigd of hebben zich waarschijnlijk recentelijk kunnen vestigen, juist doordat sommige delen van het gebied een bosstructuur zijn gaan vertonen. De aanwezigheid van vochtige elementen is voor veel soorten een primaire vestigingsvoorwaarde. De Blauwborst met 8 broedparen (0,7 bp per 10 ha.) is daar een voorbeeld van. Dat deze soort in de Peel zeer hoge dichtheden kan bereiken, blijkt uit het feit dat in het Grauwveen (5) een dichtheid van maar liefst 2,5 bp per 10 ha. werd vastgesteld. In het natte westelijke stuk werden twee paren Waterral gelocaliseerd. De Wintertaling (7 paren) is ook een soort die niet weg te denken is uit de Peel, evenals de algemeen voorkomende Rietgors (34 paren). Om het beeld van de avifauna van Den Bult wat betreft de karakteristieke vogels van het aftakelend hoogveen te completeren, wordt het geslaagde

broedgeval van de Roodborsttapuit (1 paar, 1984), het voorkomen van Geelgors (17 paren), Sprinkhaanrietzanger (5 paren) en Grasmus (21 paren) genoemd. Tot slot van dit onderdeel wil ik nog het voorkomen van de Meerkoet (4 paren) vermelden; een soort die zich in het gebied heeft kunnen vestigen door de aanwezigheid van de drie vennen met een wat groter oppervlak (zie kaartje).

Tabel 1. Overzicht van het aantal broedvogels en hun dichtheden (bp./10 ha.) in Den Bult, gedurende het broedseizoen 1983.

soort	aantal broedparen	dichtheid (bp./10 ha.)
Wintertaling	7	0,6
Wilde Eend	6	0,5
Fazant	3	0,3
Waterral	2	0,2
Waterhoen	11 (+ 3?)	1,0 (+0,3?)
Meerkoet	4	0,4
Houtduif	8	0,7
Tortelduif	7	0,6
Koekoek	max. 7 exx. op een dag waargenomen.	
Boompieper	29	2,6
Graspieper	3	0,3
Winterkoning	46	4,1
Heggemus	1	0,1
Roodborst	28	2,5
Blauwborst	8	0,7
Gekraagde Roodstaart	1	0,1
Roodborsttapuit	1	0,1 (1984)
Merel	9	0,8
Zanglijster	1	0,1
Sprinkhaanrietzanger	5	0,4
Grasmus	21	1,9
Tuinfluitter	13	1,2
Zwartkop	4	0,4
Tjiftjaf	3	0,3
Fitis	124	11,1
Staartmees	2	0,2
Matkop	1	0,1
Koolmees	7	0,6
Wielewaal	1	0,1
Vlaamse Gaai	2	0,2
Zwarte Kraai	1	0,1
Vink	3	0,3
Kneu	15	1,3
Geelgors	17	1,5
Rietgors	34	3,0
Totaal	428 (+ 3?)	32,2 (+,3?)

+ 3?: Mogelijk nog 3 paren Waterhoentjes extra; echter gezien het geringe aantal nachtbezoeken niet zeker.

Een blik in het verleden leert dat nog niet eens zolang geleden een aantal soorten als broedvogel van Den Bult verdwenen is. Vera(6) meldt in 1979 nog het voorkomen van Paapje (1 paar), Gele Kwikstaart (2 paren) en Nachtegaal (1 paar) in het gebied. Op 5 april 1985 werd in het gebied de laatste bolderende Korhaan waargenomen. Opvallend is dat de vier genoemde soorten ook in West-Europa in aantal afnemen(8). Bij het Korhoen blijkt het broedsucces te laag te zijn, om de populatie in stand te houden(7). Vooral de kuikens, die aangewezen zijn op insektenrijke vegetatie, blijken het slachtoffer te worden. Het is goed mogelijk dat Paapje en Gele Kwikstaart om dezelfde reden verdwenen zijn. Gezien het relatief kleine oppervlak van Den Bult en de biotoopkeuze van beide soorten, lijkt het me, dat deze soorten zeker ook aangewezen zijn op de rondom gelegen landbouwgebieden. Het verdwijnen van de Nachtegaal past hierin minder goed. Een feit is dat de landbouw in Oost-Brabant en Noord-Limburg sterk geïntensiveerd is. Een inventarisatie van het landgebruik rondom Den Bult in 1984 leverde maar liefst een aandeel van 31% voor mais op; 54% bestond uit weide en op het overige deel werden akkerbouwproducten geteeld. Een andere oorzaak die vaak genoemd wordt (8) is de achteruitgang veroorzaakt door sterfte in de overwinteringsgebieden. De Gele Kwikstaart, het Paapje en de Nachtegaal overwinteren in Afrika. De eerste twee in de Sahel-zone, waarvan bekend is dat daar de droogte de laatste jaren enorm toegenomen is. Wammes et al (8) konden zo'n verband aantonen. Voor de achteruitgang van de in Zuid-Afrika overwinterende Nachtegaal moeten andere oorzaken dan droogte gezocht worden.

b. Niet-Broedvogels

In de loop der jaren zijn in Den Bult 118 soorten waargenomen. Hiervan zijn 40 soorten huidige broedvogels, 5 soorten voormalige broedvogels (in 1983), 13 soorten mogelijke broedvogels en 6 soorten broedvogels van de direkte omgeving. De overige zijn doortrekkers, wintergasten of toevallige gasten. Enkele curiosa zijn waarnemingen van de Hop, Grauwe Fitis, Beflijster, IJsvogel, Bokje, Aalscholver, Visarend, Goudplevier en Grauwe Klauwier. Jaarlijks worden in de winter- en trektijd Blauwe Kiekendieven en Watersnippen in het gebied waargenomen. Verder is het er rustig, omdat het grootste deel van het voedsel beschikbaar is in de vorm van ongewervelde dieren, die 's winters onbereikbaar zijn. De meeste soorten zijn hiervan afhankelijk en bovendien is het aanbod aan vruchten en zaden ook nog eens gering. Alleen het zaad van het Pijpestrootje is rijkelijk aanwezig. Dit wordt hoofdzakelijk door Rietgorzen genuttigd. Dit zijn dan ook de vogels die voor een groot deel het beeld van Den Bult in de winter bepalen.

In april en mei worden Regenwulpen (max. 19 exx.) in of rondom het gebiedesignaleerd. In het voorjaar wordt het natste deel van het noordelijk stuk gebruikt als slaappleats door Grutto's uit de omgeving. Vanaf eind maart slapen hier een kleine 40 vogels. Den Bult vervult een belangrijke functie voor deze soort, die in de omgeving van het Peelrestant broedt.

De Kraanvogel pleistert onregelmatig in of in de directe omgeving van het gebied. Zo werden op 22 maart 1980 35 exemplaren waargenomen die de nacht in Den Bult hadden doorgebracht. In oktober 1982 werden zes exemplaren in de omgeving van het gebiedesignaleerd. Aardig in dit verband is de melding van Van Erve et al (9), dat de nabijgelegen Vredepeel, waarvan de ontginning in 1956 voltooid werd, wellicht een van de belangrijkste Kraanvogelpleisterplaatsen in ons land was met jaarlijks grote troepen, zelfs tot 1000 of meer exemplaren.

Afsluiting

Den Bult mag weliswaar tot de aftakelende hoogvenen behoren, maar dat neemt niet weg dat er een rijk geschakeerde avifauna aanwezig is. In dit artikel zijn alleen de vogels aan bod gekomen, die slechts een onderdeel vormen van de grote natuurlijke rijkdom van het gebied. Ik hoop dat dit stuk een bijdrage kan leveren tot het behoud van Den Bult, een gebied dat daadwerkelijk beschermd dient te worden, zodat men nog generaties lang kan genieten van de oerkracht die de Peel uitademt. Tot slot wil ik Henk Alards, Roger Albert, Lodewijk Bas, Cecile van den Bergh, Stefan Claessens, Dick Heg, Jan Post en William Verpoort bedanken voor de vele uren die zij in het veld doorgebracht hebben om bovenstaand artikel mogelijk te maken.

Literatuur

1. Joosten, H. 1984. Enige opmerkingen ten aanzien van Den Bult. Ongepubliceerd.
2. Eshuis, H.J. 1946. Palynologisch en stratigrafisch onderzoek van de Peelvennen (blz. 52-57).
3. N.J.N. afdeling Venray 1985. Den Bult. (in voorbereiding).
4. Odink, J. 1968. Katerkamp Mariapeel. In: Jaarboek C.J.N. 1968: 61-75.
5. N.J.N. Afdeling Venray 1980. Het Grauwveen, een natuurhistorisch overzicht van een bedreigd gebied. Venray.
6. Vera, F. 1979. Rapportage naar aanleiding van een bezoek aan Den Bult. Intern rapport S.B.B.
7. Nijland, H. & F.J.J. Niewold 1978. Landelijke inventarisatie van Korhoenders gedurende het voorjaar van 1976 en 1977. Vogeljaar 26: 149-154.
8. Wammes, D.F., G.C. Boere & S. Braaksma 1983. In hoeverre kunnen aantalsveranderingen van zangvogels in verband gebracht worden met hun trekgedrag? Limosa 56: 231-242.
9. Erve, F.J.H. van et al. 1967. Avifauna van Noord-Brabant. Van Gorcum, Assen.

Adres: Warande 73, Zeist